

«Αυτός ο προδότης δεν έπρεπε να επιζήσει από την απόπειρα της 21^{ης} Ιουνίου» Αντιβενιζελισμός & γερμανική προπαγάνδα στην Ελλάδα του Εθνικού Διχασμού

Στρ. Δορδανάς

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

«Δυστυχώς μεταξύ του πληθυσμού είναι ευρέως διαδεδομένη η άποψη πως η Γερμανία δεν τρέφει ιδιαίτερες συμπάθειες για την Ελληνίδα και δεν ενδιαφέρεται για τις διεκδικήσεις της [...]. Ο ελληνικός λαός και κυρίως οι μορφωμένοι έχουν αναπτύξει στενές σχέσεις και επιδεικνύουν την προλήπλευρη συμπάθειά τους προς τη Γαλλία».¹

«Σε μερικές ημέρες θα σας γνωστοποιήσω τα ονόματα των Ελλήνων φίλων της Γερμανίας, η ψυχή των οποίων είναι ο καθηγητής Γερουλιάνος [...]. Αντίς οι τελενταίτες εβδομάδες έχουν δείξει πως πράγματι διαθέτουμε εδώ έναν αριθμό πιστών και δραστήριων φίλων [...]. Το Γενικό Επιτελείο στο σύνολό του και οι περισσότεροι ανώτεροι αξιωματικοί είναι ενθουσιώδεις γερμανόφιλοι [...]. Ο βασιλιάς από την πλευρά του έχει αποδείξει προσηλυτώς τις γερμανόφιλες πεποιθήσεις του, κάτι που έχει χρησιμοποιήσει εναντίον του ο Βενιζέλος [...]. Μεταξύ των υπουργών, πρώην και νυν, αναφέρω απηλώς τους Στρέιτ, Θεοτόκη, Γούναρη, Μπαρταζή [...].».²

«Αντίς τις δύσκολες στιγμές που περνά ο γερμανικός λαός θέλω να εκφράσω, όπως και πολλοί άξιλοι Έλληνες που σπούδασαν στη Γερμανία και γνώρισαν τον γερμανικό πολιτισμό και πνεύμα, τα φιλικά αισθήματα και τη θερμή συμπαράστασή μου [...]. Με την πεποίθηση πως η Γερμανία αγωνίζεται για τη διατήρηση του υψηλού πολιτισμού της, ελπίζω και επιθυμώ ο γερμανικός λαός και ο πολιτισμός του να εξέλθουν αλώβητοι από τις παρούσες δύσκολες και κρίσιμες περιστάσεις [...].».³

Όταν τον Αύγουστο του 1914 εξερράγη ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος η Ελλάδα βρισκόταν ένα βήμα πριν από έναν νέο πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς οι διαπραγματεύσεις για εκκρεμή εδαφικά ζητήματα δεν είχαν αποδώσει έως τότε καρπούς. Έναν ακριβώς χρόνο νωρίτερα η συνδιάσκεψη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913) είχε σφραγίσει επισήμως τους Βαλκανικούς Πολέμους και επισημοποιήσει τις αλλαγές συνόρων στα Βαλκάνια υπέρ των νικητών. Ως μια από τις νικητρίες χώρες, η Ελλάδα διπλασίασε τα εδάφη και τον πληθυσμό της, επεκτείνοντας - εκτός των άλλων περιοχών - την κυριαρχία της στη Μακεδονία, με την πρωτεύουσά της Θεσσαλονίκη.⁴ Σε σύντομο, επομένως, χρονικό διάστημα νικητές και ηττημένοι στα Βαλκάνια καλούνταν και πάλι να λάβουν σημαντικές αποφάσεις.

1 Politisches Archiv des Auswärtige Amtes [Βερολίνο, στο εξής PA AA], R 7539 (vom 1 April 1913-1928 Februar 1917): Kommando des Mittelmeer-Division (Trummler) an Seine Majestät den Kaiser und König, Aufenthalt Euerer Majestät Schiff 'Goeben' in Piräus und Phaleron-Bucht, Αριθ. 262, Φάληρο, 22 Ιουλίου 1913.

2 PA AA, R 7539: "Aus einem vertraulichen Bericht von Prof. Dr. Georg Karo in Athen", Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 1914.

3 PA AA, R 7539: M. Gerulanos an Berlin, Αθήνα, 1 Οκτωβρίου 1914.

4 Για τη Συνδιάσκεψη του Βουκουρεστίου βλέπε αναλυτικότερα, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. 75 χρόνια από την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Πρακτικά Συμποσίου (Θεσσαλονίκη, 16-18 Νοεμβρίου 1988)*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (έκδ.), (1990).

Αυτή τη φορά, όμως, ο πόλεμος δεν διεξαγόταν στην περιφέρεια αλλά η σπίθα που είχε ανάψει από το Σαράγιεβο είχε επεκταθεί σταδιακά παντού στην Ευρώπη, εμπλέκοντας όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις. Γρήγορα δε θα μετατρεπόταν από ευρωπαϊκή σύρραξη σε παγκόσμια. Έναντι, λοιπόν, των μεγάλων συνασπισμών ποια θα έπρεπε να είναι η θέση των μικρών χωρών, ακόμα και αν επέλεγαν να υιοθετήσουν επί του παρόντος στάση ουδετερότητας; Η είσοδος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών δύο μήνες αργότερα, φάνηκε πως διευκόλυνε την ελληνική θέση· η Ελλάδα εκ των πραγμάτων αναμενόταν να βρεθεί μετά την εξέλιξη αυτή στο ακριβώς αντίπαλο στρατόπεδο. Αλλά τα πράγματα αποδείχθηκε τελικά πως ήταν πολύ πιο περίπλοκα από όσο αρχικά φαινόταν.

Καταρχάς, η χώρα δεσμευόταν από τη συνθήκη συμμαχίας με τη Σερβία και την αντίστοιχη στρατιωτική σύμβαση του Ιουνίου 1913 που προέβλεπαν τη σύμπραξη των δύο χωρών σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης ή επίθεσης από τρίτη δύναμη. Όπως γίνεται κατανοητό, μετά την επίθεση της Αυστροουγγαρίας εναντίον της Σερβίας, η Ελλάδα καλούταν να αποφασίσει αν θα έσπευδε σε βοήθειά της ή θα επέλεγε να παραμείνει θεατής της σύγκρουσης. Στο συγκεκριμένο ακριβώς ζήτημα ερμηνείας της συνθήκης καταγράφηκε η πρώτη διαφωνία μεταξύ του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου.⁵ Ο μεν πρώτος θεωρούσε πως η χώρα θα έπρεπε να παραμείνει σε κατάσταση παροδικής ουδετερότητας αλλά σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης εναντίον της Σερβίας να εξέλθει στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Από την άλλη, ο Κωνσταντίνος και ο στενός κύκλος των ανθρώπων του όχι μόνο υποστήριζαν τις ακριβώς αντίθετες θέσεις αλλά προχωρούσαν ένα βήμα παραπέρα: Για την Ελλάδα ήταν ευκαιρία να συνεργαστεί με τη Γερμανία, να συμμαχήσει με τη Βουλγαρία και να επιτεθούν από κοινού εναντίον της Σερβίας, αποκομίζοντας εδαφικά κέρδη μετά την πλήρη καταστροφή της.⁶

Η εμπλοκή του γερμανικού παράγοντα υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την κατανόηση των ελληνικών πολιτικών εξελίξεων, που καθόρισαν και τη στάση της χώρας συνολικά έναντι των εμπολέμων. Εξίσου κρίσιμης σημασίας είναι η σκιαγράφηση της προσωπικότητας και των πολιτικών αντιλήψεων των δύο κύριων πρωταγωνιστών, του πρωθυπουργού και του βασιλιά. Ο Βενιζέλος αντιπροσώπευε τη νέα γενιά των πολιτικών αντρών που αναδύθηκαν στην κεντρική σκηνή, προωθώντας εκσυγχρονιστικά μοντέλα και μια νέα αντίληψη για τη διακυβέρνηση σε σχέση με τις έως τότε πρακτικές των παλαιών κομμάτων. Εκσυγχρονιστής, ρεαλιστής, κυνικός όπου χρειαζόταν, οραματιστής, οπαδός της βαλκανικής συνεννόησης και ταυτόχρονα της εθνικής εδαφικής ολοκλήρωσης, στενός σύμμαχος των εγγυπτριών δυνάμεων της Αγγλίας και της Γαλλίας, ήρθε στην Αθήνα από την Κρήτη το 1910 και οδήγησε τη χώρα στους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, από την άλλη, σπούδασε στη φημισμένη στρατιωτική ακαδημία του Βερολίνου στα τέλη του 19ου αιώνα και γρήγορα υιοθέτησε πολλά από τα στοιχεία που χαρακτήριζαν τη γερμανική αυτο-

5 Περισσότερα για την ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας του 1913, την επαναφορά της στο προσκήνιο των διμερών σχέσεων με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τη διαφωνία που καταγράφηκε αναφορικά με την εφαρμογή της μεταξύ του Βενιζέλου και της βασιλικής παράταξης βλέπε, Χασιώτης, Λ. (2004), *Ελληνοσερβικές σχέσεις, 1913-1918. Συμμαχικές προτεραιότητες και πολιτικές αντιταξιοότητες*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, σ. 29 κ. έ.

6 Βεντήρης, Γ. (1970), *Η Ελλάδα του 1910-1920. τόμος 1, Β΄ έκδοση*, Αθήνα: Ίκαρος, σ. 228.

κρατορία. Θαυμαστής της γερμανικής οργάνωσης στο επίπεδο της κοινωνίας και του στρατού, ανέπτυξε μιλιταριστικές, αντικοινοβουλευτικές, συντηρητικές - απολυταρχικές απόψεις, τις οποίες προσπάθησε να εφαρμόσει όταν ανήλθε στο θρόνο. Ταυτόχρονα, νυμφευόμενος την αδελφή του Κάιζερ, Σοφία, απέκτησε και συγγενικές σχέσεις με τον οίκο των Χοεντσόλερν.

Η συνεργασία μεταξύ πρωθυπουργού και βασιλιά υπήρξε το πρώτο διάστημα επιτυχής και έφτασε στο αποκορύφωμά της κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Τερματίστηκε δε οριστικά όταν ξέσπασε ο «Μεγάλος Πόλεμος». Ο πρωθυπουργός ήταν σίγουρο πως αργά ή γρήγορα θα οδηγούσε την Ελλάδα στον πόλεμο ως σύμμαχος της Αντάντ, ενώ ο βασιλιάς δεν ήθελε σε καμία περίπτωση να βρεθεί αντιμέτωπος με τη Γερμανία, που θαύμαζε και της οποίας τη νίκη ευχόταν.⁷

Με βάση τις παραπάνω επισημάνσεις η έκρηξη του «Μεγάλου Πολέμου» έθεσε σε σκληρή δοκιμασία τις σχέσεις μεταξύ Βενιζέλου και βασιλιά, ιδιαίτερα από τη στιγμή που ο τελευταίος ξεκίνησε να αλληλογραφεί με τον Κάιζερ εν αγνοία της κυβέρνησής του. Στο πρώτο τηλεγράφημά του ο Γερμανός αυτοκράτορας ζητούσε από τον Κωνσταντίνο να σταθεί στο πλευρό του για να πολεμήσουν από κοινού τους Σλάβους στα Βαλκάνια. Στην απάντησή του ο Έλληνας μονάρχης αντιπρότεινε η Ελλάδα να παραμείνει ουδέτερη, καθώς λόγοι στρατηγικοί και γεωπολιτικοί δεν της επέτρεπαν να προσχωρήσει στην Τριπλή Συμμαχία. Η λύση αυτή στην πραγματικότητα ικανοποιούσε επίσης απολύτως το Βερολίνο, από τη στιγμή που άνοιγε ουσιαστικά τον δρόμο για τη στρατιωτική εμπλοκή της Βουλγαρίας στις επιχειρήσεις εναντίον της Σερβίας. Η ουδέτερη Ελλάδα, διαβεβαίωνε ο Κωνσταντίνος, δεν σκόπευε να βοηθήσει σε καμία περίπτωση τη Σερβία και από την άποψη αυτή πρόσφερε τις καλύτερες υπηρεσίες για την εκπλήρωση των γερμανικών σχεδίων στο βαλκανικό μέτωπο.⁸

Έκτοτε, Κάιζερ και Κωνσταντίνος πύκνωσαν τις επαφές τους μέσω της μυστικής διπλωματίας, με σκοπό να συντονίσουν τις ενέργειές τους, από τη στιγμή που διαφάνηκε πως ο Βενιζέλος προωθούσε με κάθε τρόπο τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο. Μεταξύ Φεβρουαρίου και Οκτωβρίου 1915 ο πρωθυπουργός εξαναγκάστηκε από τον βασιλιά δύο φορές σε παραίτηση, τη δεύτερη μάλιστα αφού είχε κερδίσει με μεγάλη πλειοψηφία τις εκλογές λίγους μήνες νωρίτερα. Το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα αποδείχθηκε αποφασιστικό για τις μετέπειτα εξελίξεις αφενός γιατί το πολιτικό κλίμα στη χώρα επιβαρύνθηκε σημαντικά και αφετέρου γιατί τη βουλγαρική επιστράτευση του Σεπτεμβρίου 1915 ακολούθησε η αποβίβαση των στρατευμάτων της Αντάντ στη Θεσσαλονίκη (Οκτώβριος 1915).⁹

7 «Ο βασιλιάς είπε πως δεν είναι απίθανο, όπως ακούει, τις επόμενες ημέρες να ζητήσουν ακρόαση από την αντίπαλη πλευρά για να θέσουν υπόψη τον μια σειρά από επιθυμίες τους. Ο βασιλιάς θα τις απορρίψει όσες και θα βοηθήσει μόνον εμάς», σημείωνε σε έκθεσή του ο Γερμανός πρόξενος αμέσως μετά από τη συνάντησή του με τον Κωνσταντίνο, βλέπε ΡΑ ΑΑ, R 22405: Der K. Gesandte (Quadt) an Auswärtiges Amt "Telegramm", Αριθ. 252, Αθήνα, 6 Αυγούστου 1914.

8 Δορδανάς, Σ. Ν., «Χαρακωμάτων ταυτότητες: Ελληνογερμανικές αναπαραστάσεις στον Μεσοπόλεμο». στο Δημάδης, Κ. Α. (επιμ.), (2011), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)*. Πρακτικά Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010). τόμος Γ', Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, σ. 556, στο: http://www.eens.org/?page_id=2611.

9 Αναλυτικότερα για τις εξελίξεις της περιόδου αυτής βλέπε, Θεοδούλου, Χ., (2011), *Η Ελλάδα και η Αντάντ, 1^η Αυγούστου 1914 - 25^η Σεπτεμβρίου 1916*, (μετάφρ. Βάλια Ακασιάδου). Χανιά: Πατάκης / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», σ. 229-249.

Με άλλα λόγια, στο εσωτερικό μέτωπο είχαν πλέον συγκροτηθεί δύο ευδιάκριτες παρατάξεις: Οι οπαδοί του Βενιζέλου από τη μια και αυτοί του βασιλιά από την άλλη, με τους τελευταίους να είναι περισσότερο αντιβενιζελικοί και λιγότερο γερμανόφιλοι, εξαιρουμένου του Γενικού Επιτελείου και υψηλόβαθμων αξιωματικών που πίστευαν στη γερμανική νίκη. Αναφορικά με την εξωτερική θέση της Ελλάδας, η προσχώρηση της Βουλγαρίας στις Κεντρικές Δυνάμεις αύξησε τον στρατιωτικό ρόλο που μπορούσε να διαδραματίσει η Σόφια στο βαλκανικό μέτωπο. Ένα από τα ανταλλάγματα που υποσχέθηκε για τον σκοπό αυτόν το Βερολίνο ήταν η ελληνική ανατολική Μακεδονία και η πόλη της Καβάλας, χωρίς να αποκλείεται μελλοντικά και η ίδια η Θεσσαλονίκη.¹⁰

Μετά την κατάρρευση της Σερβίας, το φθινόπωρο του 1915, η Ελλάδα απειλήθηκε με γερmano-βουλγαρική εισβολή. Από την πλευρά της η Αντάντ, που είχε υποχωρήσει μέσα στο ελληνικό έδαφος, μετέτρεψε τη Θεσσαλονίκη στο μεγαλύτερο στρατόπεδο της Ευρώπης, καταπατώντας καταφανώς την εδαφική ακεραιότητα μιας κατά τα άλλα ουδέτερης χώρας. Με τον Βενιζέλο και τους υποστηρικτές του να συνιστούν το βασικό εμπόδιο για την προώθηση των γερμανικών στρατιωτικών και πολιτικών σχεδίων στην ευρύτερη περιοχή, ο Κωνσταντίνος και οι άνθρωποί του ήταν οι μόνοι που μπορούσαν να τον αντιμετωπίσουν, με την αμέριστη φυσικά υποστήριξη του Βερολίνου. Δύο ήταν τα κύρια όπλα που διέθετε η Γερμανία στα χέρια της για να νικήσει σε αυτόν τον άτυπο πόλεμο στην Ελλάδα: α) Το μίσος για τον Βενιζέλο και την Αντάντ που ένιωθαν πολλοί Έλληνες εξαιτίας των στερήσεων, της κατάληψης εθνικού εδάφους και της μεταχείρισης της χώρας ως προτεκτοράτου,¹¹ και β) Η προπαγάνδα που μετέλλε κάθε μέσου και ευνοήθηκε από τον πολιτικό και κοινωνικό διχασμό (Εθνικός Διχασμός).

Εξαρχής η Γερμανία γνώριζε πως βρισκόταν σε σαφώς μειονεκτικότερη θέση στην Ελλάδα εν συγκρίσει με τη Γαλλία και την Αγγλία. Δεν ήταν μόνο η στρατιωτική πλευρά του ζητήματος που εμπόδιζε το Βερολίνο να διατηρεί επαρκείς δυνάμεις στο Μακεδονικό Μέτωπο, στηριζόμενο επομένως επιχειρησιακά ολόένα και περισσότερο στον βουλγαρικό παράγοντα. Συχνά οι πολιτικοί και στρατιωτικοί εκπρόσωποι του Βερολίνου στην Αθήνα παραπονιούνταν πως η γερμανοφιλία στην Ελλάδα όχι μόνο δεν υφίστατο αλλά απεναντίας υπήρχε έντονο κλίμα συμπάθειας προς τη Γαλλία εντός της ελληνικής κοινωνίας και ιδιαίτερα μεταξύ των μορφωμένων στρωμάτων του πληθυσμού.¹² Αυτή την κατάσταση επιχείρησε να ανατρέψει η γερμανική προπαγάνδα, που άρχισε να δρα συντονισμένα από τους πρώτους κιόλας μήνες του πολέμου.

Κέντρο της προπαγάνδας κατέστη η γερμανική πρεσβεία Αθηνών, γύρω από την οποία συγκροτήθηκε ένας ολόκληρος μηχανισμός που χρηματοδοτούταν από το Βερολίνο. Βασικό πεδίο δράσης του προπαγανδιστικού μηχανισμού ήταν η εξαγορά ελληνικών εφημερίδων και δημοσιογράφων και γενικά η χρησιμοποίησή τους για την προώθηση των γερμανικών συμφερόντων μέσω του επηρεασμού της κοινής γνώμης.

10 Λεονταρίνης, Γ. Β. (2000), *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, 1917-1918*, (μετάφρ. Βασίλης Οικονομίδης). Αθήνα: ΜΙΕΤ, σσ. 115-127.

11 Βλέπε ενδεικτικά, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο [ΕΛΙΑ, Αθήνα], Αρχείο Γ. Στρέιτ, φάκ. 18: «Εξέτασις μάρτυρος Ξενοφώντος Ιω. Στρατηγού», Αθήνα, 12 Ιανουαρίου 1919.

12 PA AA, R 7539 (vom 1 April 1913-28 Februar 1917): Kommando des Mittelmeer-Division (Trummler) an Seine Majestät den Kaiser und König, "Aufenthalt Euerer Majestät Schiff 'Goeben' in Piräus und Phaleron-Bucht", Αριθ. 262, Φάληρο, 22 Ιουλίου 1913.

Υπήρξαν εφημερίδες που μετά την εξαγορά τους από την πρεσβεία άλλαξαν αμέσως την πολιτική τους γραμμή και από φιλοανταντικές έγιναν γερμανόφιλες, όπως επίσης και δημοσιογράφοι που χρηματίζονταν για να δημοσιεύουν τα ανακοινωθέντα του γερμανικού Γενικού Επιτελείου. Στο επίπεδο αυτό, ο ανταγωνισμός μεταξύ Αντάντ και των Κεντρικών Αυτοκρατοριών υπήρξε σφοδρός. Οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί επιδίωξαν να κερδίσουν την ουδέτερη χώρα με το μέρος τους και να κατευθύνουν την κοινή γνώμη μέσω της διοχέτευσης διάφορων πληροφοριών για τον πόλεμο, συνήθως λογοκριμένων. Ειδικότερα, τα χρήματα που δαπανήθηκαν για τον σκοπό αυτόν από γερμανικής πλευράς αποδείκνυαν τη σημασία που αποδιδόταν στο συγκεκριμένο εγχείρημα. Γρήγορα, η δράση της γερμανικής προπαγάνδας βρέθηκε στις πρώτες θέσεις της επικαιρότητας και αποτέλεσε ζήτημα μείζονος πολιτικής και ηθικής σημασίας για τον δημοσιογραφικό και πολιτικό κόσμο της Ελλάδας.¹³

Σε ένα δεύτερο επίπεδο το Βερολίνο οργάνωσε ένα ευρύ δίκτυο πρακτόρων και πληροφοριοδοτών, με αποστολή τη συλλογή πληροφοριών για τις κινήσεις των εχθρικών δυνάμεων στο ελληνικό έδαφος και ιδιαίτερα στην ελεγχόμενη από την Αντάντ κεντρική και δυτική Μακεδονία. Εδώ, η συνεισφορά του ελληνικού Γενικού Επιτελείου υπήρξε αποφασιστικής σημασίας, καθώς η γερμανική πολιτική άντλησε συμμάχους από τις μεγάλες δεξαμενές των φιλοβασιλικών κύκλων και ταυτόχρονα εχθρών του Βενιζέλου, των υποστηρικτών της ουδετερόφιλης και μη φιλοπόλεμης θέσης αλλά και από τις μικρές δεξαμενές των πραγματικά γερμανόφιλων.

Μεταξύ των τελευταίων ανήκαν, όπως αναφέρθηκε, ανώτατοι αξιωματικού του Γενικού Επιτελείου που αποτελούσαν τον στενό κύκλο των συνομιλητών του βασιλιά αλλά και ιδιώτες που είχαν προπολεμικά σπουδάσει στη Γερμανία. Οι συγκεκριμένοι είχαν τις ίδιες συντηρητικές πολιτικές απόψεις με τον Κωνσταντίνο και ένιωθαν επίσης το ίδιο μίσος για τον πρωθυπουργό Βενιζέλο. Ήταν κάθετα αντίθετοι με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο γιατί θεωρούσαν πως αυτό θα απέβαινε καταστροφικό για τη χώρα, καθώς τα συμφέροντά της θα έπρεπε να ταυτίζονται με αυτά της Γερμανίας. Εξίσου ένιωθαν απέχθεια για την Αντάντ που είχε καταπατήσει τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα και επενέβαινε απροκάλυπτα στις εσωτερικές υποθέσεις.¹⁴ Η αντίδρα-

13 Για το ζήτημα αυτό βλέπε αναλυτικά, Παπαδημητρίου, Δ. (1990), *Ο Τύπος και ο Δικασμός, 1914-1917*, (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Αθήνα: ΕΚΠΑ. Επίσης, Σερ Τόμσον, Μπ., *Οι μουσικές υπηρεσίες των συμμάχων στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Λογοθέτης, x.x.έ.

14 Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα Στρατηγό του Γενικού Επιτελείου: «[...] Η εχθρότης και η δυσπιστία μεταξύ της Ελλάδος και των Δυνάμεων της Συνεννοήσεως [...] δεν είναι αποτέλεσμα προσανατολισμού προς την Γερμανικήν πολιτικήν, ουδέν υπήρχεν αρχικώς αληθ' εγεννήθη βαθμίδον και κατ' ολίγον [...]. Εγεννήθη δε εκ της σκληράς και αδικον συμπεριφοράς των Δυνάμεων της Συνεννοήσεως προς την Ελλάδαν και τον Ελληνικόν Λαόν, παρ' ὃ κυρίως ερριζοβόλησε το αίσθημα τούτο της εχθρότητος διότι νοσθάνετο ὅτι ὅσαι αἱ κατ' αὐτοῦ ενεργοῦνται πείσεις ἀπέβλεπον προς μόνον τον σκοπόν της παρά το πλεονόν της συνεννοήσεως ἐξόδου της Ελλάδος εκ της ουδετερότητος, εἶναι δε γνωστόν ὅτι, ἀν δὲν υφίστατο ἡ δὲν υπεθάλητο ἡ τοιαύτη προς την Ελλάδαν δυσπιστία και εχθρότης, θα εἶχεν ἴσως αὐτή ἐξέλθῃ της ουδετερότητος υπέρ της Αντάντ, μοιροῦντι δὲν ἦτο πεπεισμένη ὅτι αὐτή θα ἐξέρχεται νικητήρια εκ του αγώνος. Το δ' αίσθημα τούτο της εχθρότητος ἐκορυφώθη ὅταν οἱ Δυνάμεις της Συνεννοήσεως πυνόησαν και υπέβαλιν την διαίρεσιν του Κράτους, εἶδε δε ὅτι αὗται εἶχον ταχθῇ ἀνεπιφυλάκτως υπέρ του ἐν Θεσσαλονίκῃ δημοιουργηθέντος καθεστώτος. Ἡ τοιαύτη εχθρότης υπαγορευμένη εκ τῶν αἰνών υπέρ ιδεών και πεποιθήσεων δὲν ἀποδεικνύει οἰκιοθελή προσανατολισμόν της Ελλάδος προς την Γερμανικήν πολιτικήν. [...]», βλέπε, ΕΛΙΑ, Αρχείο Γ. Στρέιτ, φάκ. 18: «Εξέτασις μάρτυρος Ξενοφώντος Ιω. Στρατηγού», Αθήνα, 12 Ιανουαρίου 1919.

ση προς την Αντάντ και συνεπακόλουθα προς τον Βενιζέλο κατέστη η συγκολλητική ουσία, που ενδυνάμωσε τον χώρο με πατριωτική συνθηματολογία, διαπέρασε στη συνέχεια κάθετα τον κοινωνικό κορμό για να μετατραπεί σταδιακά σε πρόσφορο έδαφος πάνω στο οποίο ευδοκίμησε η γερμανική προπαγάνδα.¹⁵

Ο στενός κύκλος των γερμανόφιλων πολιτικών,¹⁶ στρατιωτικών και ιδιωτών έμεινε πιστός στο βασιλικό ζεύγος μέχρι το τέλος και συμπαρατάχθηκε με ολόένα και περισσότερη θερμότητα με τη γερμανική υπόθεση όσο βάθυνε το πολιτικό ρήγμα με τη βενιζελική παράταξη. Από αυτή την άποψη ο εν εξελίξει εμφύλιος πόλεμος στην τυπικά ουδέτερη Ελλάδα οδήγησε αναπόφευκτα και στη «διεθνοποίηση» του εσωτερικού μετώπου μέσω της ανεύρεσης των απαραίτητων εκείνων υποστηρικτικών ερεισμάτων, οδηγώντας το αντιβενιζελικό στρατόπεδο για λόγους πολιτικής ανάγκης και κοινωνικής επιβίωσης στη συνεργασία με τον γερμανικό παράγοντα.¹⁷

Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Επιτελείο συνεργάστηκε στενά με τη γερμανική πρεσβεία, προσφέροντας στη διάθεσή της τις υπηρεσίες των κατά τόπους αστυνομικών και

15 Σύμφωνα και πάλι με τον Στρατηγό: «*Αν δεν υπήρξαν οι ενχόμενοι υπέρ της Γερμανικής νίκης, περιήλθον εις την θέσιν ταύτην κατόπιν της εκδηλωθείσης εκθρόνισης εκ μέρους της Αντάντ. Είναι δε χαρακτηριστικό το βλεχθέν παρά τον Βαρόν Σέγκ κατά την εξ Εβλίας αναχώρησίν του, ότι δεν θηπείται δια ταύτην διότι αφίνει αξίους αντιπροσώπους του, όπως συνεχίσωσι το υπέρ της Γερμανίας έργο του, τον κ. Έβλιν και τον κ. Γκυγιμέν, υπονοούν δια τούτο, ότι δια της προς την Εβλίαν συμπεριφοράς των αι Δυνάμεις της Συνεννοήσεως εκαβλήθηγον την καθ' εαυτών εκθρόνισιν του Εβλινικού λαού επ' ωφελείαν των Γερμανικών συμφερόντων. [...]» ΕΛΙΑ, Αρχείο Γ. Στρέιτ, φάκ. 18: «Εξέτασις μάρτυρος Ξενοφώντος Ιω. Στρατηγού», Αθήνα, 12 Ιανουαρίου 1919.*

16 Σε ένα πρώτο κύκλο επαφών που είχε ο Γερμανός πρέσβης στην Αθήνα Arco Quadt, αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου, συναντήθηκε και με τον υπουργό Εξωτερικών Γεώργιο Στρέιτ. Ο υπουργός διαβεβαίωσε τον συνομιλητή του ότι θα εύρισκαν τον τρόπο (φόρμουλα), ώστε αφενός η Ελλάδα να μην παραβιάσει την ουδετερότητά της αλλά ταυτόχρονα να «προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες» στη Γερμανία. Ακόμα και στο φλέγον θέμα της ελληνικής αντίδρασης έναντι μιας βουλγαρικής επίθεσης εναντίον της Σερβίας ο Στρέιτ φάνηκε εξ αρχής διαλλακτικός, βλέπε, ΡΑ ΑΑ, R 22405: Der K. Gesandte an Auswärtiges Amt "Telegramm", Αριθ. 249, Αθήνα, 5 Αυγούστου 1914. Για τον Έλληνα πρέσβη στο Βερολίνο Νικόλαο Θεοτόκη ο πόλεμος είχε ήδη κριθεί υπέρ της Γερμανίας και από την άποψη αυτή η Ελλάδα όφειλε εξ αρχής να συνεργαστεί ειλικρινά με τους νικητές και να τους παράσχει κάθε βοήθεια. Σημείωνε σε τηλεγράφημά του προς την Αθήνα: «[...] Παράκλησίς μου ίνα επέλθη προφορική ανταλλαγή γνώμων μεταξύ της Υ.Ε. και εμού, αφορά πρωτίστως επιθυμία μου ίνα επιστρέφω εν Βερολίνω δυνηθώ προβώ παρά τοις ενταύθα εις θετικές και καθοριστικές διαβεβαιώσεις περί της προθέσεως της Β. Κυβερνήσεως ίνα τηρήσῃ κατά την παρούσαν κρίσιν στάσιν φιλικής ουδετερότητας προς την Γερμανίαν. Έχω ταύτην την επιθυμίαν διότι οι ενταύθα κατέχονται υπό της πεποίθήσεως ότι, παρ' όλης τας διαβεβαιώσεις ημών, η Εβλίας θάπτον ή βράδνον παρασυνθείσα υπό της αγγλικής επιρροής θέλει εξέλθει της απολήτου ουδετερότητας όπως ταχθή παρά τον ηγεμόνα Αγγλίας [...]. Προσωπικός έρωθς την ακράδαντον πεποίθησιν ότι τα Γερμανικά όπλα θα εξέλθωσι νικηφόρα εκ της παρούσης πάλης και [...] φανό ότι μεγίστη επέρχεται ζημία εις τα ημέτερα συμφέροντα αν παραμείνῃ εις την διάνοιαν των Γερμανών ιθύνόντων και η ελάχιστη αμφιβολία περί της ειλικρινείας των ημετέρων διαθέσεων», βλέπε, ΕΛΙΑ, Αρχείο Γ. Στρέιτ, φάκ. 13, υποφάκ. 5: Θεοτόκης προς Υπουργείον Εξωτερικών, Αριθ. 1988, Βερολίνο, 27 Αυγούστου 1914.

17 «[...] Το Γενικό Επιτελείο στο σύνολό του και οι περισσότεροι ανώτεροι αξιωματικοί είναι ένθερμοι γερμανόφιλοι. Αβλήά όταν σχεδόν όλοι αυτοί οι κύριοι εμφανίστηκαν πρόθυμοι να υπογράψουν, ο Γερουζιάνος [...] τοποθέτησε τα πράγματα στη σωστή τους διάσταση και διευκρίνισε πως η ανάμειξή τους μπορεί να θεωρηθεί ως διαμαρτυρία εναντίον του Βενιζέλου και να οδηγήσει στην εκδήλωση μιας αντιπαράθεσης που είναι δυνατόν να βλάψει τον βασιλιά. Η εκ μέρους του δημοσιοποίηση των γερμανόφιλων αισθημάτων του έχει χρησιμοποιηθεί ως επικείμενο εναντίον του από τον Βενιζέλο», βλέπε, ΡΑ ΑΑ, R 7539: "Aus einem vertraulichen Bericht von Prof. Dr. Georg Karo in Athen", Αθήνα, 22 Νοεμβρίου 1914.

στρατιωτικών αρχών. Ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού και της αστυνομίας παρακολουθούσαν συστηματικά τις δυνάμεις της Αντάντ και απέστελλαν τα πληροφοριακά δελτία στις φιλοβασιλικές κυβερνήσεις των Αθηνών· οι πληροφορίες αυτές κατέληγαν την επόμενη στιγμή στα χέρια του πρέσβη και του στρατιωτικού ακολούθου και από εκεί στους συμμάχους των Γερμανών, Βούλγαρους και Τούρκους. Επιπλέον, διευκόλυναν το έργο των μετακινήσεων του προσωπικού των πρεσβειών των Κεντρικών Αυτοκρατοριών από και προς την Ελλάδα, της ασφαλούς μεταφοράς του ταχυδρομείου τους, όπως επίσης παρείχαν την πολύτιμη προστασία τους στους κάθε λογής πράκτορες και πληροφοριοδότες τους. Χωρίς τη συνεργασία τόσο του Γενικού Επιτελείου, όσο και των φιλοβασιλικών κυβερνήσεων έως το καλοκαίρι του 1916, το Βερολίνο δεν θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε περιοχές που ελέγχονταν αποκλειστικά από την Αντάντ (Μακεδονία και νησιά).¹⁸ Τα γεγονότα του Μαΐου και Αυγούστου 1916, με την παράδοση των οχυρών του Ρούπελ και της Καβάλας στους Βούλγαρους, αποτέλεσαν καρπούς αυτής της συνεργασίας μεταξύ της ελληνικής και της γερμανικής πλευράς.¹⁹

Οστόσο, η γερμανική θέση στην Ελλάδα εξακολουθούσε να παραμένει επισφαλής αλλά και λεπτή από τη στιγμή που έπρεπε να λαμβάνει υπόψη της τις βουλγαρικές εδαφικές επιθυμίες. Στο σημείο αυτό το Βερολίνο παρουσιάζοταν να διαπραγματεύεται με τον Κωνσταντίνο για να εξουδετερωθεί ο Βενιζέλος και ταυτόχρονα να συνομιλεί μυστικά - σε συμφωνία με τη Βιέννη - με τη Σόφια για τον συντονισμό των στρατιωτικών ενεργειών τους στο Μακεδονικό Μέτωπο. Με άλλα λόγια, ο Έλληνας βασιλιάς χρειαζόταν να πειστεί, ώστε να προβεί σε εδαφικές παραχωρήσεις και να αποδεχτεί στην ουσία τους Βούλγαρους ως συμμάχους του, όταν ήταν ο ίδιος που είχε συμβάλει λίγο νωρίτερα αποφασιστικά στην ήττα τους ως επικεφαλής του ελληνικού στρατού κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Τόσο το Βερολίνο, όσο και η Βιέννη παγίδευαν στην ουσία τον βασιλιά, καθώς από τη μια πλευρά παρουσίαζαν τις σχεδιαζόμενες επιθέσεις εναντίον της Αντάντ ως επιχειρήσεις απελευθέρωσης ελληνικών εδαφών και από την άλλη συμφωνούσαν πως η βουλγαρική εισβολή στη Μακεδονία θα δημιουργούσε τετελεσμένα γεγονότα.²⁰

Παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες του Γενικού Επιτελείου να πείσει πως μια τέτοια εξέλιξη θα έστρεφε σύσσωμη την ελληνική κοινή γνώμη εναντίον του στέμματος και θα εξανάγκαζε τον βασιλιά σε παραίτηση, η γερμανική στρατιωτική ηγεσία δεν ήταν διατεθειμένη να δυσαρεστήσει τους Βούλγαρους συμμάχους. Σύμφωνα με αναφορές από την Αθήνα του Γερμανού πρέσβη και του στρατιωτικού ακολούθου, ο

18 Για τον ρόλο του Γενικού Επιτελείου και τη συνεργασία του με τη γερμανική πρεσβεία βλέπε, Κολοκυθάς, Σ. Α. (1919), *Γνωμάτευσις του Εισηγητού του Α΄ Δικου Στρατοδικείου Στυλ. Α. Κηλοκυθά κατά του τέως Γενικού Ελληνικού Επιτελείου (Δούσμανη Β., Μεταζά Ιωάν., Στρατηγού Ξ. & Εξαδάκτυλον Αθανασίου), κατηγορουμένων επί εσχάτη προδοσία*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο (έκδ.).

19 Για την παράδοση του Ρούπελ και τις παρασκηνιακές συνεννοήσεις που προηγήθηκαν βλέπε ενδεικτικά, Δορδανάς, Σ., «Στρατιωτική αναγκαιότητα ή πολιτική σκοπιμότητα; Το Ρούπελ, οι Κεντρικές Δυνάμεις και η κυβέρνηση Σκουλούδη», εισήγηση στο Γ΄ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, *Οι Σέρρες και η περιοχή τους: 100 χρόνια από την Απελευθέρωση, 1913-2013*, Σέρρες, 17-19 Οκτωβρίου 2013 (υπό έκδοση). Για την παράδοση της Καβάλας βλέπε, Τούντα - Φεργάδης, Α. (1992), «Η Καβάλα στα κρίσιμα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1916-1918)», *Βαλκανικά Σύμμεκτα*. 4. Θεσσαλονίκη, σ. 223-234.

20 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien [ÖStA, HHStA], PA I 878: Telegramm an Szilassy, Αριθ. 504, Βιέννη, 19 Δεκεμβρίου 1915.

Κωνσταντίνος και οι σύμμαχοί του ήταν σε θέση να αντέξουν τις πιέσεις της Αντάντ και να επιβιώσουν πολιτικά, ακόμα και μετά τον κοινωνικό σάλο που με βεβαιότητα θα προκαλούσαν από την κατάληψη της ελληνικής Μακεδονίας από βουλγαρικές δυνάμεις.²¹ Μάλιστα, για μια ακόμη φορά το Βερολίνο προετοιμαζόταν να υποστηρίξει τις αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις στις επικείμενες εθνικές εκλογές του καλοκαιρού 1916, παρέχοντας τα απαραίτητα χρηματικά ποσά για την άσκηση της προπαγάνδας και τον χρηματισμό κατάλληλων πολιτικών προσώπων.²²

Η αλήθεια είναι πως η σημασία που απέδιδαν οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες στη Βουλγαρία είχε φέρει σε πολύ δύσκολη θέση τους πιστότερους υποστηρικτές τους στην Ελλάδα, κυρίως μετά τα μέτρα που έλαβε η Αντάντ από το καλοκαίρι του 1916. Συγκεκριμένα, μεταξύ Σεπτεμβρίου-Νοεμβρίου δεκάδες Γερμανοί υπήκοοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Ελλάδα και πολύ σύντομα τούς ακολούθησε το υψηλόβαθμο προσωπικό των πρεσβειών των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Έτσι, το Βερολίνο έχασε το κέντρο προώθησης της πολιτικής του που συνιστούσε ο πρέσβης και το επιτελείο του. Όσο για τον Έλληνα βασιλιά και τον στενό κύκλο του, η επιλογή του να συγκρουστεί στρατιωτικά με γαλλικά αγήματα στην Αθήνα το ίδιο διάστημα, αποτέλεσε την αρχή του τέλους για την παραμονή του στον θρόνο. Τον Ιούνιο του 1917, ο Βενιζέλος επέστρεψε θριαμβευτικά στην εξουσία και ο Κωνσταντίνος κατέφυγε στην Ελβετία, ενώ πολλοί υποστηρικτές του εξορίστηκαν στη Σαρδηνία.²³

Η έξοδος του βασιλιά και των σημαντικότερων οπαδών του δεν σηματοδότησε και το τέλος της δράσης τους. Από την Ελβετία οι φιλοβασιλικοί γερμανόφιλοι κύκλοι συνέχισαν να προπαγανδίζουν υπέρ της Γερμανίας και κατά της βενιζελικής «τυραννίας» που είχε εγκαθιδρύσει η Αντάντ στην Ελλάδα, με την ελπίδα πως η επιστροφή τους θα αποκαθιστούσε την παλαιά πολιτική τάξη πραγμάτων. Η Γερμανία, όμως, παρουσιάζοταν τώρα ιδιαίτερα επιφυλακτική γιατί αφενός προείχε η βουλγαρική συμμαχία και αφετέρου γιατί τα βασιλικά στρατιωτικά σχέδια δεν συγκέντρωναν καμία πιθανότητα υλοποίησης.²⁴ Ο πόλεμος στην πραγματικότητα είχε χαθεί και για τις δύο πλευρές και η πρωτόλεια γερμανοφιλία του Εθνικού Διχασμού σταδιακά ατόνησε μαζί του. Δύο δεκαετίες αργότερα θα δινόταν μια δεύτερη ευκαιρία στο Βερολίνο να επιστρέψει στρατιωτικά και πολιτικά στην Ελλάδα και σε ακόμη περισσότερους γερμανόφιλους Έλληνες να κάνουν καινούργια σχέδια, με την ελπίδα πως το Γ' Ράιχ αυτή τη φορά θα νικούσε.

Με το νέο φιλόδοξο εγχείρημα του χιλιόχρονου Ράιχ να αποδεικνύεται θνησιγενές και ασύλληπτα εγκληματικό-γενοκτονικό, η γερμανόφιλη κληρονομιά των δύο παγκοσμίων πολέμων περιορίστηκε αναγκαστικά στα προσωπικά βιώματα των δρώντων υποκειμένων, μακριά από τα καταφανώς εχθρικά πλέον φώτα του δημοσίου χώ-

21 PA AA, R 22197: Das Auswärtige Amt an Frhr. Grünewald [Militär-attaché Athen/Mirbach], "Telegramm", Αριθ. 806, Βερολίνο, 11 Ιουλίου 1916.

22 PA AA, R 7501: Der K. Militär-Attaché Athen an Auswärtiges Amt, "Telegramm", Αριθ. 214, Σόφια, 29 Ιουνίου 1916.

23 Ειδικότερα για τις εξελίξεις της περιόδου μεταξύ Σεπτεμβρίου 1916 και Ιουνίου 1917 βλέπε ενδεικτικά, Mourélos, Y. G. (1983), *L' intervention de la Grèce dans la Grande Guerre (1916-1917)*. Αθήνα: Collection de l' Institut Français d' Athènes· Portolos, D. G. (1974), *Greece foreign policy from September 1916 to October 1918*, (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Λονδίνο: Πανεπιστήμιο του Λονδίνου,

24 Λεονταρίτης, Γ. Β., ό.π., σ. 109 κ. έ.

ρου. Σε μια τέτοια περίπτωση στις αρχές της δεκαετίας του '50 ο άλλοτε πρόεδρος του «Συνδέσμου των Φίλων της Χιτλερικής Κίνησης στην Ελλάδα» θα ανέτρεχε στο γερμανόφιλο παρελθόν του με σκοπό να δελεάσει το υπουργείο Εξωτερικών της Δυτικής Γερμανίας για να χρηματοδοτήσει τα απομνημονεύματά του. Το βιογραφικό σημείωμά του ξεκινούσε όχι τυχαία από το 1915-17 όταν ως γερμανόφιλος είχε πολεμήσει στα Νοεμβριανά εναντίον της Αντάντ και στη συνέχεια είχε εξοριστεί μετά τη σύλληψή του στη Μακεδονία. Χάρη στα χιλιάδες ένσημα που είχε κολλήσει στον Γερμανό εργοδότη το αίτημά του έγινε αρχικά δεκτό προς εξέταση. Η Αντάντ, οι Σλάβοι, ο Βενιζέλος και οι κομμουνιστές θα είχαν έτσι την ευκαιρία να παρελάσουν (κάποιοι από αυτούς έστω και νοερά) μέσα από τις σελίδες των απομνημονευμάτων ενός Έλληνα βετεράνου των γερμανικών πολέμων - με χορηγό τη Βόννη - για την αποκατάσταση της ιστορικής «αλήθειας».²⁵

25 PA AA, B 11 241 (1950-1953: Politische Beziehungen zwischen Deutschland und Griechenland): Aufzeichnung Nikolaos Zografos και άλλα σχετικά έγγραφα στον ίδιο φάκελο.

Σύνδεσμος
Φιλολόγων
Αργολίδας

ΔΗΜΟΣ
**Άργους
Μυκηνών**

ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΔΗΜΟΥ ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ

1915 2015

100 χρόνια από τον
Εθνικό Διχασμό

*Οι πολιτικές, πολιτειακές, κοινωνικές διαστάσεις
των γεγονότων και οι μεταγενέστερες επιδράσεις*

πρακτικά διημερίδας 7-8 Νοεμβρίου 2015

Άργος 2018